HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

"Stages of conducting methodological research in native language teaching: theoretical and methodological analysis"

Ona tili fanida metodik tadqiqotlar olib borish bosqichlari: nazariy-metodologik tahlil

IBRAGIMOVA MOHLAROYIM XUSANBOY QIZI
Osiyo Xalqaro Unversiteti magistranti
xafizovamohlaroyim624@gmail.com
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23387126

ABSTRACT: This article analyses the theoretical foundations and stages of scientific-pedagogical research in native-language teaching methodology, following the. The aim is to develop a theoretically grounded, stage-based model informed by speech activity theory, communicative competence, and socio-cultural developmental theory. The methodology is a comparative-conceptual literature review systematised into a design-oriented model. The analysis yielded an eight-stage model adapted to the native-language subject, each stage linked to theoretical principles and practical criteria. The model enhances research reliability and supports work meeting national attestation (OAK/HAC) requirements.
Keywords: native-language education; methodological research; speech activity theory; communicative competence; research stages; teaching methodology

ANNOTATSIYA
Maqolada ona tili o'qitish metodikasida ilmiy-pedagogik tadqiqot olib borishning nazariy asoslari va izchil bosqichlari tahlil qilingan. Maqsad nutq faoliyati nazariyasi, kommunikativ kompetentsiya kontseptsiyasi va ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga tayangan, metodik izlanishlarni tizimli tashkil etishga xizmat qiluvchi nazariy asoslangan bosqichma-bosqich modelni ishlab chiqishdan iborat. Metod xalqaro va milliy adabiyotlarni qiyosiy-kontseptual tahlil qilish hamda xulosalarni loyihaviy model shaklida tizimlashtirish. Natijada ona tili faniga moslashtirilgan sakkiz bosqichli model shakllantirildi, uning har bir bosqichi nazariy tamoyillar va amaliy mezonlar bilan bog'lab tavsiflandi. Xulosa: model tadqiqot natijalarining nazariy asoslanganligini oshiradi va OAK talablariga mos ishlarni tayyorlashga xizmat qiladi.
Kalit so'zlar: ona tili ta'limi; metodik tadqiqot; nutq faoliyati nazariyasi; kommunikativ kompetentsiya; tadqiqot bosqichlari; ta'lim metodikasi

АННОТАЦИЯВ статье на основе анализируются теоретические основы и этапы научно-педагогического исследования в методике преподавания родного языка. Цель разработка теоретически обоснованной поэтапной модели, опирающейся на теорию речевой деятельности, концепцию коммуникативной компетенции и культурно-историческую теорию развития. Методология сравнительно-концептуальный анализ литературы и систематизация выводов в виде модели. В результате сформирована восьмиэтапная модель, адаптированная к предмету «Родной язык», каждый этап которой связан с теоретическими принципами и практическими критериями. Модель способствует научной достоверности исследований и соответствию требованиям ВАК.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Ключевые слова: обучение родному языку; методическое исследование; теория речевой деятельности; коммуникативная компетенция; этапы исследования; методика обучения

KIRISH

Ona tili nafaqat muloqot vositasi, balki millat tafakkuri, madaniyati va ma'naviy merosining tashuvchisi sifatida umumta'lim tizimining markaziy fanlaridan biri hisoblanadi. O'quvchilarda nutq madaniyati, mantiqiy fikrlash va yozma-og'zaki bayon qilish ko'nikmalarini shakllantirishda ona tili darslarining sifati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois ona tili o'qitish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-metodik tadqiqotlar zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab metodik izlanishlar aniq nazariy negizga tayanmasdan va tizimli bosqichma-bosqich yondashuvsiz, ko'proq intuitiv tarzda olib boriladi, natijada olingan xulosalarning ilmiy asoslanganligi va amaliy qo'llanilishi cheklanib qoladi. Pedagogik tadqiqot metodologiyasiga bag'ishlangan xalqaro adabiyotlarda (Creswell, 2014; Cohen, Manion va Morrison, 2018; Mills, 2017) tadqiqotning aniq nazariy asosga ega bo'lishi va izchil bosqichlarga bo'linishi ilmiy natijaning ishonchliligini ta'minlovchi asosiy shart sifatida ko'rsatiladi. O'zbek pedagogika fanida ham pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish masalalari alohida o'rganilgan (Yo'ldoshev, Usmonov, 2004), biroq ona tili fani doirasida metodik tadqiqot bosqichlarini uning nazariy-lingvodidaktik asoslari bilan uzviy bog'liq holda tavsiflovchi ishlar hali yetarli emas.

Ushbu maqolaning maqsadi ona tili fanida metodik tadqiqot olib borishning nazariy jihatdan asoslangan, izchil bosqichlarini aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etish mezonlarini ishlab chiqishdan iborat. Bunga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: 1) mavzuning nazariy-metodologik negizini tahlil qilish; 2) tadqiqot bosqichlarini ushbu nazariy negizga tayangan holda izchil model ko'rinishida tizimlashtirish; 3) har bir bosqich uchun amaliy mezonlar va tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda ona tili faniga xos metodik tadqiqot bosqichlari umumpedagogik tadqiqot metodologiyasi va lingvodidaktik nazariyalar bilan uyg'unlashtirilgan holda yaxlit nazariy model shaklida taqdim etiladi.

NAZARIY ASOS

Ona tilini o'qitish metodikasini nazariy jihatdan asoslash uchun uchta o'zaro bog'liq kontseptual yo'nalishga tayanish maqsadga muvofiqdir. Birinchi yo'nalish L.S.Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi (Vygotsky, 1978) bo'lib, unga ko'ra bola nutqi va tafakkuri ijtimoiy muloqot jarayonida rivojlanadi. Ushbu nazariya "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi orqali metodik tadqiqotlarda ta'lim vositalarining o'quvchi mustaqil bajara olmaydigan, ammo yordam bilan bajara oladigan vazifalarga qaratilishi zarurligini asoslaydi bu diagnostik topshiriqlar va ta'lim materiallarini loyihalashtirish bosqichi uchun nazariy mezon vazifasini o'taydi.

Ikkinchi yo'nalish A.A. Leontyevning nutq faoliyati nazariyasi (Leontyev, 1969) bo'lib, unda nutq alohida ko'nikma emas, balki motiv, maqsad va natijaga ega bo'lgan yaxlit faoliyat turi sifatida talqin etiladi. Ushbu nazariy qarash ona tili fanida metodik tadqiqot o'tkazishda diagnostik vositalarning faqat til bilimini emas, balki nutqiy faoliyatning barcha bosqichlarini (fikrni rejalashtirish, tilga solish, bayon etish) qamrab olishi zarurligini ko'rsatadi.

Uchinchi yo'nalish D. Hayms tomonidan ilgari surilgan kommunikativ kompetentsiya kontseptsiyasi (Hymes, 1972) va M.A.K. Xellideyning tilni ijtimoiy semiotik tizim sifatida talqin qiluvchi funksional yondashuvi (Halliday, 1978) bo'lib, ular tilni faqat grammatik to'g'rilik emas, balki

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

muloqot vaziyatiga mos, maqsadga muvofiq qo'llash qobiliyati sifatida belgilaydi. Ushbu kontseptsiya metodik tadqiqotlarda baholash mezonlarini faqat test natijalari bilan cheklamasdan, nutqning kommunikativ samaradorligini ham hisobga olishni taqozo etadi.

Yuqorida keltirilgan uchta nazariy yo'nalish birgalikda ona tili fanidagi metodik tadqiqotning kontseptual negizini tashkil etadi: Vigotskiy nazariyasi ta'lim vositalarini loyihalashtirish mezonini, Leontyev nazariyasi diagnostikaning yaxlitligini, Hayms va Xelliday kontseptsiyasi esa baholashning kommunikativ yo'nalganligini belgilaydi. Aynan shu uch tamoyil asosida quyida taklif etilayotgan sakkiz bosqichli metodik tadqiqot modeli shakllantirildi.

METODLAR

Tadqiqot nazariy-tahliliy va loyihaviy metodlar uyg'unligiga asoslandi. Birinchi bosqichda pedagogik tadqiqot metodologiyasiga hamda yuqorida ko'rsatilgan lingvodidaktik nazariyalarga oid xalqaro va milliy adabiyotlar qiyosiy-kontseptual tahlil qilindi. Ikkinchi bosqichda ushbu nazariy negiz asosida tadqiqot tuzilishi sakkiz izchil bosqichga ajratilib, har biri uchun tegishli nazariy tamoyil, bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar va nazorat mezonlari belgilandi.

Taklif etilayotgan model quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: 1) muammoni aniqlash va asoslash; 2) adabiyotlar va nazariy negizni tahlil qilish; 3) gipoteza va tadqiqot maqsadini shakllantirish; 4) tadqiqot dizaynini tanlash (tajriba/nazorat guruhlari, aralash metod); 5) nazariy tamoyillarga mos diagnostik vositalarni ishlab chiqish; 6) pilotaj sinov; 7) asosiy pedagogik eksperimentni o'tkazish; 8) ma'lumotlarni yig'ish va nazariy negizga tayangan holda tahlil qilish.

Namuna sifatida umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilari va ona tili o'qituvchilari ko'zda tutiladi. Ma'lumot yig'ish vositalari sifatida diagnostik test topshiriqlari, nutqiy faoliyatning barcha bosqichlarini qamrab oluvchi nazorat ishlari, darslarni kuzatish varaqalari va o'qituvchilar uchun so'rovnoma ishlatiladi. Olingan miqdoriy ma'lumotlar statistik taqqoslash usullari bilan, sifat ma'lumotlari esa kommunikativ samaradorlik mezonlariga tayangan kontent-tahlil orqali qayta ishlanadi.

NATIJALAR

Nazariy-kontseptual tahlil natijasida ona tili faniga moslashtirilgan sakkiz bosqichli metodik tadqiqot modeli shakllantirildi, uning har bir bosqichi aniq nazariy tamoyil bilan bog'langan. Birinchidan, muammoni aniqlash va nazariy negizni tahlil qilish bosqichlarining o'zaro bog'liqligi aniqlandi: muammo nutq faoliyati nazariyasi nuqtai nazaridan ham izohlanishi kerakligi ko'rsatildi.

Ikkinchidan, diagnostik vositalarni loyihalashtirish bosqichida Vigotskiy nazariyasidagi "yaqin rivojlanish zonasi" tamoyilini e'tiborga olish zarurligi asoslandi. Uchinchidan, baholash mezonlarini ishlab chiqishda Hayms va Xellidey kontseptsiyasiga muvofiq, faqat grammatik to'g'rilikni emas, balki nutqning kommunikativ maqsadga muvofiqligini ham hisobga oluvchi ikki komponentli (til bilimi + kommunikativ samaradorlik) baholash tizimi zarurligi ko'rsatildi.

To'rtinchidan, aralash metodni tanlash zarurati nazariy jihatdan asoslandi: nutqiy ko'nikma yaxlit jarayon bo'lgani sabab, uni faqat miqdoriy test natijalari orqali to'liq baholab bo'lmaydi. Beshinchidan, modelning izchil qo'llanilishi natijalarning nazariy asoslanganligi va takrorlanuvchanligini (replicability) ta'minlaydi. Ushbu xulosalar nazariy tahlil asosida shakllangan bo'lib, modelning empirik samaradorligini tasdiqlash kelgusi pilotaj tadqiqotlar vazifasidir.

MUHOKAMA

Taklif etilgan model umumpedagogik tadqiqot metodologiyasidagi klassik bosqichlar (Fraenkel, Wallen va Hyun, 2019; Gay, Mills va Airasian, 2012) bilan asosan mos keladi, biroq uni ikki jihat

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

bilan boyitadi: birinchidan, har bir bosqichning aniq lingvodidaktik nazariyaga bog'langanligi; ikkinchidan, baholash mezonlarining ikki komponentli tizimida shakllantirilishi. Bu jihat modelni sof umumdidaktik yondashuvlardan farqlab, uni maxsus ona tili fani uchun nazariy jihatdan aniqroq qiladi. Mavjud yondashuvlar bilan taqqoslaganda, action research (Mills, 2017) modeli tezkor va tsiklik takomillashtirish imkonini bersa, taklif etilgan model akademik tadqiqot darajasidagi izchillik va nazariy asoslanganlikni talab qiladigan holatlar uchun ko'proq mos keladi. Tadqiqotning cheklovi shundaki, model nazariy-kontseptual tahlil asosida ishlab chiqilgan bo'lib, hali empirik sinovdan o'tkazilmagan; amaliy samaradorligi faqat pilotaj va asosiy eksperimentlar orqali tasdiqlanishi mumkin. Shuningdek, model umumta'lim maktablari sharoitiga mo'ljallangan bo'lib, oliy ta'lim amaliyotiga moslashtirish uchun qo'shimcha o'zgartirishlar talab qilinishi mumkin.

XULOSA

Ona tili fanida metodik tadqiqot olib borishning nazariy asoslangan sakkiz bosqichli modeli pedagog-tadqiqotchilarga ilmiy izlanishni izchil, nazariy jihatdan asoslangan va ishonchli tashkil etish imkonini beradi.

Model nutq faoliyati nazariyasi, kommunikativ kompetentsiya kontseptsiyasi va ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga tayangani bilan ona tili faniga xos xususiyatlarni to'liq hisobga oladi.

Amaliyotchilarga tavsiya etiladiki, tadqiqotni boshlashdan oldin har bir bosqich tegishli nazariy tamoyil bilan asoslansin, diagnostik vositalar "yaqin rivojlanish zonasi" mezoniga muvofiq loyihalashtirilsin va natijalar ikki komponentli tizimida talqin qilinsin.

Kelgusida modelning amaliy samaradorligini turli ta'lim bosqichlarida empirik pilotaj tadqiqotlar orqali tekshirish alohida ilmiy yo'nalish sifatida dolzarbligicha qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Creswell, J. W. (2014). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
2. Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). Research Methods in Education (8th ed.). London: Routledge.
3. Mills, G. E. (2017). Action Research: A Guide for the Teacher Researcher (6th ed.). Boston: Pearson.
4. Gay, L. R., Mills, G. E., & Airasian, P. (2012). Educational Research: Competencies for Analysis and Applications (10th ed.). Boston: Pearson.
5. Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2019). How to Design and Evaluate Research in Education (10th ed.). New York: McGraw-Hill.
6. Ary, D., Jacobs, L. C., Sorensen, C. K., & Razavieh, A. (2010). Introduction to Research in Education (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Leontyev, A. A. (1969). Yazyk, rech', rechevaya deyatel'nost' [Language, Speech, Speech Activity]. Moscow: Prosveshcheniye.
9. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269–293). Harmondsworth: Penguin.
10. Halliday, M. A. K. (1978). Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. London: Edward Arnold.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

11. Yo'ldoshev, J. G., & Usmonov, S. A. (2004). Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
12. Manfaatlar to'qnashuvi: mualliflar manfaatlar to'qnashuvi mavjud emasligini bildiradilar. [tahrirlanishi mumkin]
13. Moliyalashtirish: ushbu tadqiqot maxsus grant mablag'lari hisobidan moliyalashtirilmagan. [tahrirlanishi mumkin]